

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

זו כותב מילון זה ייסס. חסרה גם הרשימה של המלים המחודשות ע"י המחבר, המובטחת במבוא, וכאן יש אולי לשבח את המחבר על ההשמטה, כי לע"ד אין זה תפקידו של מחבר מילון עברי-אנגלי להכניס חידושי לשון משלו שלא נקלטו בלשון, ואילו חידושים שנקלטו, כבר אינם "שלו" לצורך הרישום במילון.

"המילון השלם" הוא תרומה חשובה לרישום השלם של אוצרות הלשון העברית, והמחבר ראוי לשבח ולתודה על עבודתו המסורה והקשה.

ראובן מירקין

"המילון החדש" לאברהם אבן-שושן

"המילון החדש" לאברהם אבן-שושן אינו מהדורה מורחבת ומתקנת של "מילון חדש", אשר הופיע לראשונה בשנים 1947-1952, וכרך המילואים שלו יצא בשנת 1958. המילון שלפנינו נערך כולו מחדש, ובכמותו עולה הוא על קודמו כמעט פי שניים. אולם אין זו מעלתו העיקרית של המילון החדש, כי לא הכמות קובעת את איכותו של מילון. במשך חמש-עשרה השנים, שעברו מאז צאתו, היה מילונו "הישן" של אבן-שושן לשם דבר במילונות העברית. רוב המילונים הדו-לשוניים, שנתפרסמו בארץ בתקופה זו, הלכו בעקבותיו, הן באוצר המלים והן בשיטת סידור המילון. והנה שוב צעד אבן-שושן צעד גדול, והוציא מתחת ידו מילון עברי שימושי מעולה.

האטימולוגיה. מילונו החדש של אבן-שושן הוא

המילון השימושי הראשון (בן־יהודה אינו שייך למילונים השימושיים) והיחיד בעברית, שרשומים בו מוצאה ומקור גזירתה של כל מלה, אשר האטימולוגיה שלה ידועה. העיסוק באטימולוגיה, ובפרט בלשון שאין לה מילון מדעי שלם, הוא מן המשחקים המסוכנים, שבלשן משתעשע בהם לפרקים. דומה כי אבן־שושן נהג בעניין זה התאפקות והירות מרובה, והעיר במקום שקיים ספק במוצא המלה.

המילון החדש שונה מקודמו גם בכך שכל מלה, כל בניין ושל הפועל וכל צירוף של מלים, הן ראשי־הערכים והן ערכי־המשנה, צוינה בצדם בסימן מיוחד חטיבת הלשון, שמקורם בה: המקרא, לשון חז"ל, ספרות יה"ב, העברית החדשה ועוד. סימון זה נוהג במילון בן־יהודה ובמילונו של גור, וחשיבותו למעיין אינה מוטלת בספק. היטיב אבן־שושן לעשות בתתו את פשר הסימנים בתחתיתו של כל דף במילונו. ההבאות. מעלה גדולה אחרת של המילון החדש הוא ריבוי ההבאות מן הספרות העברית העתיקה והחדשה, ורישום מראה־מקום מדויק לכל הבאה. אף בזה יחיד הוא מילונו של אבן־שושן בין המילונים השימושיים בעברית. כשמביאים אסמכתה לשימושה של מלה במקור מן המקורות הספרותיים, חשוב לציין את שם היצירה ואת הפרק או העמוד שלה במהדורה מסוימת, ואין להסתפק בציון שם הסופר בלבד, ועל אחת כמה וכמה שאין להסתפק בציון התקופה בלבד. המקורות. רשימת המקורות, שהמילונאי מביא מהם במילונו, היא לא רק עדות לחריצותו ולתבונת בחירתו. תפקידה העיקרי של רשימה זו הוא לתת בידי המעוניין תשובה

מדויקת בדבר מקורה של כל הבאה מן הספרות. לפיכך יש לציין ברשימת המקורות כל מקור, שהמילונאי שאב ממנו, ולו גם הנדיר ביותר. מקורותיו של אבן-שושן מן הספרות העברית של הדורות האחרונים רשומים ברובם הגדול ברשימת המקורות. לא כן הדבר במקורות מן הדורות שלפניהם. פעמים רבות נתקלתי במראי-מקומות לחיבורים, שאינם נזכרים ברשימת המקורות שבראש המילון: "עמך המלך" (בערך אֶשֶׁם, אֶשֶׁם שְׁשִׁי), "חיוזק אמונה" (בערך בָּקוּק), "מפעלות אלהים" לאברבנאל (בערך אַפְסִי), "דברי אלימלך" (בערך דְּרָגָא), "דרעי, ליקוטי קדמוניות" (בערך דְּקָרָה, הפעיל), "יהודה אבן-תיבון, תר' רוח חז"ל" (בערך ב. אֶשׁוּת), "אלהריזי, תחכמוני" (בערכים דָּר; דְּרָגָא, "אחרי דרגא — תביר") ועוד. משער אני, כי במקרים אלו לא עמד החיבור במקורו לעיני בעל המילון, וההבאה ומראה-מקומה מקורם במילון בן-יהודה. אין כל פגם בשאילת הבאות ומראה-מקומן ממילון מדעי כמילונו של בן-יהודה, אולם במקרה זה צריך בעל המילון לרשום את החיבור ברשימת מקורותיו ולציין בצדו כי ההבאות מחיבור זה לקוחות ממילון בן-יהודה. ואמנם כך נהג אבן-שושן לגבי חיבור אחד, הוא ספר "הקאנון" הידוע. גם בהבאות מן הספרות החדשה נתקלתי — אמנם הרבה פחות מאשר בהבאות מספרות יה"ב — במראי-מקומות לחיבורים, שאינם נזכרים ברשימת המקורות, למשל "ייבין, הכתב" (בערך אֶשִׁיה), "אבינרי, היכל רש"י" (בערך אִישֶׁהוּ), יש הבאות שבצידן רשום "עיתונות", למשל בערכים א. בְּקִיעַ,

1. בטעות גופס "רוח חזק".

בנה בבניין פועל. ציון זה אינו מספיק, שכן יכול המקור להיות עתון עברי משנת 1920 או משנת 1965. לדעתי יש לרשום במקרים אלו את שם העיתון ואת השנה².

שתיים אלה — ההערות האטימולוגיות הקצרות וריבוי ההבאות מן הספרות בציון מראה־מקומן המדויק — הן מן הדברים, שאנו מצפים להם במילון מדעי. בהיעדר מילון מדעי שלם ללשון העברית היטיב לעשות אבן־שושן, שנתן להם מקום במילונו החדש, ופתח בכך שער גם לפני מי ששמבקש ללמוד יותר מאשר פירושה של מלה בעברית.

הקיצורים. שלא כבמילון הקודם, באים כאן הקיצורים וראשי־התיבות כולם בגוף המילון. דבר זה מוצדק, שכן מבחינה גראפית אין הקיצור שונה בהכרח ממלה רגילה (אשר לכתובת האותיות הסופיות בקיצורים השווה את כתיבן של מלים זרות בעברית, המסתיימות בפ"א דגושה), ומבחינה פונית — הרי רבים הקיצורים הנהגים בתנועותיהם כדין מלים רגילות: צה"ל, רמטכ"ל, דו"ח וכיו"ב רבות.

הכתיב והמלא. ראשי־הערכים באים במילון החדש כבקודמו לפי סדר האל"ף־בי"ת של כתיבם הדקדוקי המנוקד,

2. בראש רשימת המקורות של המילון כתב המחבר (עמ' יז):
"ברשימה זו נכללו רק אותן היצירות הספרותיות שנבדקו באופן שיטתי וצוטטו במילון במידה מרובה... מלבד מקורות אלה צוטטו במילון פה ושם גם מקורות מרובים אחרים — כתובות עתיקות, ספרים, אנתולוגיות, אנציקלופדיות, עיתונים, מאמרים, שירים וכדומה — שלא נבדקו באופן שיטתי. כל אלה לא נכללו ברשימה זאת, ובגוף המילון ניתנו ליד המובאות מראי־מקומות מדויקים".

אולם נוסף כאן חידוש חשוב: כאשר יש הבדל בין הכתיב
 המנוקד ובין הכתיב חסר-הניקוד, נרשם הכתיב המלא של
 ראשי-הערך מיד לאחר הכתיב המנוקד, כגון אפנה, אופנה;
 אבנים, אובניים; אהל, אוהל; אדם, אדום; בקרת, ביקורת;
 אבוד, איבוד; אגדה, אגודה; בנין, בניין; אולת, איולת;
 אורר, איורור וכיו"ב. בדרך כלל ניתן הכתיב המלא לפי
 "כללי הכתיב חסר הניקוד" של ועד הלשון העברית משנת
 תש"ח. לשימושו של הקורא הביא אבן-שושן פה ושם גם
 צורות של כתיב מלא, המצויות בלשון ימינו, אף שאינן על
 פי כללי ועד הלשון, כגון אבדה, אבידה; ארגון, אירגון;
 אבוס, איבוס; אזור, איזור; אבר, איבר; דמיון, דימיון;
 בטנה, ביטנה; אמנם, אומנם ועוד. אולם נראה לי, כי
 לעתים הפריז המחבר בתמו צורות כתיב, כגון איולת,
 גוונן, גיוונן, גוונני, גוונניות, גיועון ואחרות, גם אם
 תואמות צורות אלו את כללי הכתיב המלא. לעומת זאת נשאר
 המחבר נאמן לכללי הכתיב חסר הניקוד בכמה מקרים, שהלשון
 הכתובה בימינו נוהגת בהם כתיב מלא יותר מן הכתיב שנקבע
 להם בכללים, כגון גיס, דיג וכיו"ב.

אוצר המלים. יפה העיר המחבר במבוא למילונו
 החדש (עמ' ט'): "המילון החדש כולל את אוצר המלים של
 הלשון העברית לכל תקופותיה, ככל שעלה בידי
 המחבר וחבר עוזריו לדלות" (ההדגשות משלי
 הן, ר"מ). אין זה לפי כוחו, ואף לא מתפקידו, של מחבר
 מילון שימושי ללשון ימינו לכנס את כל המלים, אשר

שימשו אי פעם בעברית, או המשמשות בה בדורנו. תפקיד כביר זה מוטל על מילון היסטורי אקדמי. אמנם שלמות האוסף עומדת לעיניו של כל מחבר מילון כאידאל, אך השגתו של אידאל זה היא מן הנמנעות. יכול אני לתאר לעצמי את כותב המילון עומד מיואש לנוכח שפעי המלים הזורמות יום יום אל כרטסתו, ואינו יודע היכן יחתוך, עד כאן ולא עוד. אין אפוא טעם להביא בסקירה מעין זו רשימה של המלים, שפלוני מצא להן עדות במקור מן המקורות, ולא הובאו במילון העומד לביקורת. רשימה כזו, היא אורכה אשר יהיה, אין בה כדי לעשות את המילון שלם באמת.

לבסוף רואה אני לציין חידוש במילונו של אבן-שושן, חידוש שערכו בעיני גדול במיוחד. המלים הזרות, שהעברית שאלה אותן בדורות האחרונים מן הלשונות והאזרופיות, יש מהן שבאו אל תוכה בודדות ומתקיימות בה בבדידותן (אוטובוס, אינצידנט, איקליפטוס), יש מהן שבאו אליה משפחות משפחות (אינקויזיציה, אינקויזיטור; אינטליגנציה, אינטליגנט, אופטימיסט, אופטימיזם) ואף הצמיחו בה צורות בעלות סיומת עברית מובהקת, כגון אופטימי, אופטימיות; אוטומטי, אוטומטית (תה"פ); אופטיקאי, אופטיקן וכיו"ב. במקרים אלו בחר אבן-שושן באחד מבני המשפחה והציב אותו בראש-הערך, ואילו את שאר בני המשפחה הביא כערכי-משנה. בשיטה זו רואה אני התחלה ברוכה של ש ביר ת המסגרת הנוקשה והמיכנית של סידור הערכים לפי האל"ף-בי"ת. אמנם גם בסידורן לפי האל"ף-בי"ת היו מרבית המלים הללו באות במילון

סמוכות זו אל זו, אולם להבאתן תחת ראש-ערך אחד יש לדעתי הצדקה מן הבחינה הלקסיקולוגית: לא זו בלבד שהאחת גזורה מחברתה, אלא גם הפרש המשמעות שביניהן נובע כולו מהוראתו המיוחדת של כל אחד מצורני הגזירה. „אופטימיסט“ הוא בעל אופטימיות, „אופטימיות“ היא תכונת האופטימיסט. במקרים כאלה מספיק אפוא להגדיר בפירוט את תוראתו של ראש-הערך בלבד, כנהוג בכמה מילונים זרים מן המעולים. איה המילון, שירחיב את השימוש בשיטה זו אף במלים עבריות, הנגזרות אשה מרעותה בתוספת סיומת, כגון אביב, אביבי, אביביות; בטלן, בטלני, בטלנות; עיתון, עיתונות, עיתונאי, עיתונאי, עיתונאות וכיו"ב למאות ודאלפים!

ש מואל אשכנזי

עוד לענין „מתיהדים“

בקונטרס קט"ו של „לשונו לעם“ (עמ' 105—106) הביא דניאל לייבל את הפירוש המקובל ל„מתיהדים“ (אסתר ח, יז) מתגיירים, וחלק עליו באמרו: „ולדיוקן של דבר אין מתיהדים במגילה אלא מעמידים פנים כיהודים, כפי שמוכיח ההסבר שלאחר כך: 'כי נפל פחד היהודים עליהם'... וכן, כידוע, יש מתעשר ואין כלי' (משלי יג, ז)“. ברצוני להעיר, שהפירוש השני אינו חדש, וכבר היה